

УЎК: 631.562; 631.

**МЕХАНИК ТАРКИБИ ОҒИР, ШЎРЛАНГАН ТУПРОҚЛАР
ШАРОИТИДА ЧУҚУР ЮМШАТИШ ВА ТУЙНУКЛИ ЗОВУР ҲОСИЛ
ҚИЛИШНИНГ ТУПРОҚ СУВ-ФИЗИК ХОССАЛАРИГА ТАЪСИРИ.**

Атамуродов Бехруз Неъмат ўғли.

*“ТИҚХММИ” МТУ Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институти
таянч докторанти.*

Аннотация: Ушбу мақолада Бухоро вилоятининг қадимдан суғориладиган ўтлоқи аллювиал, механик таркибига кўра оғир қумоқ тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва сув ресурсларини иқтисод қилиш мақсадида тупроқни 0,8 метрда чуқур юмшатиб, 0,5 метрда туйнукли зовурлар ҳосил қилинган натижада, гўза етиштирилган далада вегетация бошида жами 6 соатда 711,3 м³/га ни ёки 0,198 мм/мин. ни ташкил қилган бўлса, вегетация охирига келиб 1-вариантда яни, назорат вариантыда 604,9 м³/га ни ёки 0,168 мм/мин. ни, 2-вариантда 673,9 м³/га ни ёки тупроқнинг ўртача сув ўтказувчанлиги 0,1877 мм/мин. оралигида ҳамда 3-вариантда эса тупроқнинг сув ўтказувчанлиги жами 6 соатда 634,6 м³/га (0,176 мм/мин.) ни ташкил қилганлиги тўғрисида мақолада келтирилган.

Калит сўзлар: шўрланган тупроқлар, чуқур юмшатиш, туйнукли зовур, вегетация даври, ҳайдов қатлами, сув ўтказувчанлик.

Кириш. Суғорма деҳқончиликда тупроқларнинг зичланишининг асосий сабаблари булар суғориладиган майдонларда агротехник ва суғориш ишларини нотўғри олиб борилганлиги билан изоҳлаш мумкин, шу сабабдан бундай майдонларда зичланиш (қаттиқ қатлам) ва гипислашганлиги ҳисобига тупроқнинг шўрланиши ҳамда ҳажмий оғирлиги қолган тупроқларга нисбатан юқори бўлганлиги учун ҳам бундай тупроқларни мелиорацияланиши қийин ва унумдорлиги паст бўлади.

Қишлоқ хўжалигида тупроқнинг сув ўтказувчанлиги жуда муҳим

аҳамиятга эга бўлиб, тупроқ сув физик хоссалардан бири ҳисобланади. Бу кўрсаткич қишлоқ хўжалиги экинлари ўсиб ривожланиши ва ҳосилдорлиги учун ҳал қилувчи омил ҳисобланади, чунки ўсимликлар сув орқали озуқа моддаларини олади ва илдизлар орқали сувни ўзига етарлича қабул қилиши керак. Сув ўтказувчанлик тупроқнинг тури, механик таркиби, ғоваклиги, ҳажмий оғирлигига боғлиқ бўлади. Тадқиқот олибрилаётган майдон тупроқнинг сув ўтказувчанлиги ҳар йили вегетация боши ва вегетация охирида “катта ва кичик халқалар” усули бўйича ҳар бир вариантлар бўйича 6 соат давомида 3-такрорланишда сув ўтказувчанлиги аниқлаб борилди.

Бугунги кунга қадар зичлашган, турли механик таркибли, шўрланган ва гипслашган тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича мақбул тадбирларни танлаш, суғориш ва шўр ювиш ишларида тупроқнинг сув-туз режимини яхшилаш ҳамда сув ресурсларини иқтисод қилишга қаратилган чуқур юмшаткич ва туйнукли дренажларни қўллаш бўйича кўпгина амалий тадқиқотлар олиб борилган.

Тадқиқот материаллари ва натижалари. Тажриба даласида йиллар давомида оғир техникаларнинг ишлаши, катта меъёردа суғориш сув билан кириб келган тузлар, нотўғри олиб борилган агротехник тадбирлар натижасида тупроқ остги қатлами зичлашиб, унинг сув ўтказувчанлиги, ғоваклиги, ҳажмий оғирлиги ва унумдорлигига салбий таъсир кўрсатиб, тупроқ шўрини ювиш самарадорлиги пасайиши ва ўсимликларнинг ўсиб ривожланишига салбий таъсирини кўрсатади. Шу сабабли ҳам бундай ерларда кўшимча агротехник тадбирлар яъни тупроқни чуқур юмшатиш ва туйнук зовур ҳосил қилиш муҳум тадбирлардан бири ҳисобланади.

Чуқур юмшатиш ва туйнукли-зовур ҳосил қилишда тупроқнинг сув ўтказувчанлигига таъсири бўйича олиб борилган тажрибаларда дастлаб 2022 йил вегетация бошида 1-соатда 191,2 м³/га ни, 2-соатда 162,8 м³/га ни, 3-соатда 129,8 м³/га ни, 4-соатда 97,6 м³/га ни ҳамда 5-6 соатларда 71,5- 58,4 м³/га ни ташкил қилиб, жами 6 соатда 711,3 м³/га ни ёки 0,198 мм/мин. ни ташкил қилган бўлса, вегетация охирига келиб 1-вариантда яни, назорат

вариантида 1-соатда 161,8 м³/га ни, 2-соатда 129,8 м³/га ни, 3- соатда 109,7 м³/га ни, 4-соатда 91,3 м³/га ни ҳамда 5-6 соатларда 62,8- 49,5 м³/га ни ташкил қилиб, жами 6 соатда 604,9 м³/га ни ёки 0,168 мм/мин. ни ташкил қилган бўлса, 2-вариантда 1-соатда 179,5 м³/га ни, 2-соатда 154,7 м³/га ни, 3- соатда 119,2 м³/га ни, 4-соатда 94,2 м³/га ни ҳамда 5-6 соатларда 69,5- 56,9 м³/га ни ташкил қилиб, жами 6 соатда 673,9 м³/га ни ёки тупроқнинг ўртача сув ўтказувчанлиги 0,1877 мм/мин. оралиғида бўлди. 3-вариантда эса тупроқнинг сув ўтказувчанлиги 1-соатда 166,7 м³/га ни, 2-соатда 140,5 м³/га ни, 3- соатда 116,7 м³/га ни, 4-соатда 91,8 м³/га ни ҳамда 5-6 соатларда 63,6- 55,3 м³/га ни ташкил қилиб, жами 6 соатда 634,6 м³/га (0,176 мм/мин.) ни ташкил қилди.

Хулоса: Юқорида келтирилган маълумотлардан шундай хулоса қилиш мункинки, Бухоро вилоятининг қадимдан суғориладиган ўтлоқи аллювиал, механик таркибига кўра оғир қумоқ, кучли шўрланган тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва сув ресурсларини иқтисод қилиш мақсадида тажриба майдони тупроғининг 0,8 метрда чуқур юмшатиб, 0,5 метрда туйнукли зовурлар ҳосил қилиниб, ғўза етиштирилган далада вегетация бошида жами 6 соатда 711,3 м³/га ни ёки 0,198 мм/мин. ни ташкил қилган бўлса, вегетация охирига келиб 1-вариантда яни, назорат вариантыда 604,9 м³/га ни ёки 0,168 мм/мин. ни, 2-вариантда 673,9 м³/га ни ёки тупроқнинг ўртача сув ўтказувчанлиги 0,1877 мм/мин. оралиғида ҳамда 3-вариантда эса тупроқнинг сув ўтказувчанлиги жами 6 соатда 634,6 м³/га (0,176 мм/мин.) ни ташкил қилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепсиясини тасдиқлаш тўғрисида» ги 2020 йил 10 июлдаги ПФ-6024 сонли фармони

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–60-сонли фармони

3. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 июлдаги ПФ-6024-сон «Ўзбекистон Республикаси сув хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармони.

4. Хамидов М.Х., Шукурлаев Х.И., Маматалиев А.Б. Қишлоқ хўжалиги гидротехника мелиорацияси. – Тошкент: Шарқ нашриёт- матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, 2008. – Б. 267-272.

5. Нурматов Ш.Н., Мирзажонов Қ.М., Авлияқулов А.Э., Безбородов Г.А., Ахмедов Ж.Х., Тешаев Ш.Ж., Ниёзалиев Б.И., Холиқов Б.М. ва б.; Шамсиев А. таҳрири остида Дала тажрибаларини ўтказиш услублари. – Тошкент. : ЎзПТИ, 2007. -147 б.